

DOI 10.31909/26168812.2019-(45)-14

УДК 378.147:[356.13+34](477)

Ігор ПЕРЕГНЯК

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОНСТРУКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ

У статті розкрито стан сформованості правової компетентності у військовослужбовців за контрактом, що проходять підготовку у навчальних центрах Державної прикордонної служби України. Доведено необхідність введення інноваційних підходів до фахової спрямованості, недостатній рівень правової компетентності фахівців. Обґрунтовано і конкретизовано сукупність педагогічних умов, реалізація яких сприятиме позитивній динаміці формування правової компетентності військовослужбовців за контрактом: усвідомлення військовослужбовцями на рівні переконань ваги правової компетентності у конструктивній фаховій діяльності; інтеграція змістових модулів правових дисциплін та дисциплін за фахом, де системноутворювальною є роль елективних курсів; забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища, через комплексне використання дидактичних ресурсів ІКТ.

Ключові слова: військовослужбовці за контрактом, правова компетентність, навчальні центри, педагогічні умови, Державна прикордонна служба України.

Запроваджені у 2015 році Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України та Концепція інтегрованого управління кордонами у значній мірі вплинули не тільки на загальну перебудову та розвиток системи охорони державних рубежів, а й актуалізували системоутворювальне значення підготовки персоналу до виконання ними завдань у стрімко змінювальних сучасних умовах. Соціальні вимоги до військовослужбовців щодо дії у правовому полі означили гостроту, що набуває підготовка юридично обізнаних фахівців Державної прикордонної служби, які здатні самостійно і конкретно вирішувати фахові завдання та приймати юридично вмотивовані рішення. Адже ж, саме військовослужбовець повинен стати тією ланкою, що забезпечує надійну охорону та захист державного кордону України.

Над обґрунтуванням теоретичних і методичних аспектів правового виховання у Збройних Силах та інших військових формуваннях України працювали вчені В. Кухар, В. Мірошніченко, В. Царенко, В. Хома. Про необхідність розвитку правових якостей прикордонників наголошується в наукових розробках А. Катковського, С. Крука, А. Кучеренка, М. Морозова, В. Райка, Ю. Сердюка та ін. Проблемні питання правової культури опосередковано вивчалось дослідниками Т. Бунєєва, А. Галімова, Г. Грибенюка, І. Грязнова, О. Діденка, О. Корольова, А. Кучеренка, М. Мацишина, М. Недбая, Є. Потапчука, Ю. Сичевського, В. Чернявського, С. Чистякова та інших.

Метою статті є визначення педагогічних умов, за яких процес формування правової компетентності військовослужбовців за контрактом є результативним.

Нами розумілось методологічна вага категорії «педагогічні умови» адже ж йдеться про двигун будь-якого педагогічного процесу. Для обґрунтування умов, що впливали на формування правової компетентності військовослужбовців за контрактом, ми з'ясували сутність даного явища.

Принагідно зауважимо, що існує низка підходів до визначення поняття «умова».

З точки зору філософської науки, умова – це «те, від чого залежить дещо інше (зумовлене); істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їх стану, взаємодій), за наявності якого з необхідністю впливає існування цього явища»¹; сукупність об'єктів

¹ Ільїчев Л. Ф., Федосєєв П. Н., Ковальов С. М. (1983). *Філософський енциклопедичний словник*. М.: Совет. енцикл. 840 с.

(речей, процесів, відношень), необхідних для виникнення, існування чи зміни якогось об'єкта².

Ю. Загородній розуміє умови як «відношення предмета до явищ, що його оточують і без яких його існування неможливе»³.

У психології «умову» розуміють як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовищ, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища; до того ж це явище опосередковується активністю особистості, групою людей⁴.

Із визначень, що подаються у довідкових джерелах під умовою розуміють: обставини, у яких що-небудь відбувається⁵; середовище, в якому перебувають і без якого не можуть існувати; сукупність зовнішніх обставин, у яких відбувається освітня діяльність і обставин життєдіяльності її суб'єктів⁶; структурна оболонка педагогічних технологій чи педагогічних моделей⁷; обставини, за яких відбувається чи залежить що-небудь⁸; «необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чогось або сприяє чомусь»⁹.

Дослідниця Е. Щеглова під педагогічними умовами розуміє об'єктивні можливості педагогічного процесу, які сприяють вирішенню його завдань, що належать змісту та методичному оформленню¹⁰.

Слід урахувати, що за способом впливу на освітній процес педагогічні умови поділяються на зовнішні та внутрішні¹¹. Зовнішні умови – це результат впливу зовнішнього середовища на суб'єкт (соціально-економічні, політичні, освітні та інші чинники). Вони впроваджуються через відповідні соціальні інститути. Внутрішні педагогічні умови створюються спеціально задля виконання визначеного педагогічного процесу. Враховуючи це, на суб'єкт виховної та навчальної діяльності здійснюється вплив як зовнішніх, так і внутрішніх педагогічних умов.

Виходячи з вищезазначеного, деталізуємо своєрідність педагогічних умов формування саме правової компетентності військовослужбовців за контрактом.

Як зазначалось, процес формування правової компетентності передбачає засвоєння курсантами не окремих, відокремлених один від одного елементів правових знань, умінь та навичок професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер¹². Це, зокрема, освітній компонент, що передбачає три пріоритетних завдання: – розвиток теоретичного компонента правової компетентності, який забезпечує військовослужбовців за контрактом загальноправовими знаннями, що сприяють успішному виконанню завдань за призначенням; – розвиток практичного компонента правової компетентності військовослужбовця за контрактом, який визначається, в першу чергу, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність до вирішення завдань правової діяльності; – розвиток особистісного компонента правової

² Шинкарука В. І. (1986) *Філософський словник*, К.: Голов. ред. УРЕ., 800 с.

³ Загородній Ю.І. (2004) *Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ., 201 с.

⁴ (2003) *Словник-довідник з української лінгводидактики*: навч. посібн., Київ: Ленвіт, 149 с.

⁵ Гончаренко С. У. (1997) *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь, 367 с.

⁶ Грицанов А. А. (1998) *Новейший философский словарь*, Минск: Изд. В. М. Скаун, 896 с.

⁷ Яременко В. В., Сліпущко О. М. (2001) *Новий тлумачний словник української мови* Том 1: А-К. Київ: Аконті, 928 с.

⁸ Яременко В., Сліпущко О., 1999. 927 с.

⁹ Бусел В. Т. (2009) *Великий тлумачний словник сучасної української мови* Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 1736 с.

¹⁰ Щеглова Е. М. (2005) *Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов*: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Омск, 164 с.

¹¹ Жернов В.І. (1999) *Теоретико-методологічні основи формування професійно-педагогічної спрямованості особистості студента педагогічного вузу*: монографія. Магнітогорськ: МДПІ., 116 с.

¹² Іваній О.М. (2012) *Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету*: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 20 с.

компетентності, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні, професійно-поведінкові, особистісно-значущі. Отже, основними засобами формування правової компетентності у військовослужбовців за контрактом є правова освіта й правове виховання, а також соціалізація у правовому середовищі. Беручи до уваги вищезазначене, а також базуючись на вимогах системного підходу як методологічного орієнтира сутності феномена «правова компетентність», нами визначено таку сукупність педагогічних умов формування правової компетентності військовослужбовців за контрактом, що проходять навчання у навчальних центрах ДПСУ: усвідомлення військовослужбовцями на рівні переконань ваги правової компетентності у конструктивній фаховій діяльності; інтеграція змістових модулів правових дисциплін та дисциплін за фахом, де системно утворювальною є роль елективних курсів; забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища, через комплексне використання дидактичних ресурсів ІКТ.

Створення означеної сукупності обставин навчання фахівця, виникла необхідність, насамперед, визначити параметри, за яких буде здійснюватись компенсаторна роль елективні курси для курсантів, що проходять базову підготовку, зокрема, у Кінологічному навчальному центрі та Навчальному центрі Морської охорони. При їх розробці ми виходили із необхідності інтегрувати профільні навчальні дисципліни із правовою. Кожен курс розрахований по 3 тренінгових модуля. Ми виходили з того, що загальноприйнятими вимогами до елективного курсу є короткочасність, нестандартність та актуальність. На один елективний курс приходить 9 академічних годин.

Аналізуючи навчальні плани Кінологічного навчального центру та Навчального центру Морської охорони приходимо до висновку, що зміст теоретичних занять відповідає вимогам, що висувуються сьогодні до військовослужбовця за контрактом. Для більш детального засвоєння тематики вирішили впровадити тренінги за відповідними модулями.

Для фахівців морського профілю нами було введено міжпредметний елективний курс, що об'єднав два предмети «Правова підготовка» та «Основи прикордонної служби МО», під назвою «Правоохоронна діяльність (моряк)». Для фахівців кінологічного профілю також введено міжпредметний елективний курс «Правоохоронна діяльність (кінолог)», якій складався з «Тактики прикордонної служби», «Тактики прикордонного контролю», «Використання кінологів із службовими собаками» та «Правова підготовка».

Отже елективний курс «Правоохоронна діяльність (кінолог)» репрезентовано такими змістовними модулями. Модуль 1. «Види правопорушень, що можуть бути виявленні під час несення служби у прикордонних нарядах на «зеленому кордоні», порядок складання процесуальних документів». Модуль 2. «Види правопорушень, що можуть бути виявленні під час несення служби у пунктах пропуску через державний кордон, порядок складання процесуальних документів». Модуль 3 «Порядок фіксації правопорушення або злочину».

Щодо змістового наповнення елективного курсу «Правоохоронна діяльність (моряк)», то його характеризують, зокрема, наступні модулі. Модуль 1. «Види правопорушень, що можуть бути виявленні під час несення служби на річковій або морській ділянці державного кордону, порядок складання процесуальних документів». Модуль 2. «Види правопорушень, що можуть бути виявленні під час несення служби у ВМЕЗ, порядок складання процесуальних документів». Модуль 3. «Порядок фіксації правопорушення або злочину».

Деталізуємо другу педагогічну умову формування правової компетентності – використання інформаційно-розвивального освітнього середовища навчальному процесі, а саме використання ІКТ. Так у нашому досвіді було застосовано під час навчання спеціально розроблені тренажери на базі візуального програмного забезпечення Borland Delphi 7 Studio із використанням інтерактивних дощок, як потужного засобу ІКТ. Для успішного засвоєння програми підготовки нами враховано чинники, що формують

позитивно-активне ставлення до удосконалення правової компетентності у військовослужбовців.

Сфокусуємо увагу на деяких процесуальних аспектах. Так, на констатувальному етапі здійснено підбір контрольної і експериментальної груп, підготовлено безпосередніх виконавців і осіб для участі у дослідно-експериментальній роботі, проаналізовано стан професійної підготовленості військовослужбовців за контрактом. Для цього було створено експериментальні (ЕГ) та контрольні групи (КГ) з числа військовослужбовців 2018 року випуску. У зв'язку із тим, що КНЦ та НЦМО мають схожість у організації навчального процесу, за виключенням специфіки закладів нами було сформовано 2 ЕГ та 2КГ. До ЕГ увійшли військовослужбовці, які виказали зацікавленість у експерименті. Так серед 62 курсантів КНЦ до ЕК увійшло 32 військовослужбовця, до КГ – 30. Серед 40 курсантів НЦМО до ЕК увійшло 21 військовослужбовця, до КГ – 19.

На формуальному етапі нами вивчався стан сформованості у випускників навчальних центрів ДПСУ в результаті впровадження відповідних педагогічних умов.

Під час проведення діагностичних заходів результати контрольних опитувань учасників експериментальної і контрольної груп були занесені у карти оцінки рівня правової компетентності кожного респондента ЕГ і КГ, а узагальнені результати – у зведені таблиці, які після відповідного аналізу і статистичної обробки й упорядкування числових даних дозволили зробити узагальнення щодо результативності формуального етапу експериментального дослідження в цілому. У результаті обробки отриманих даних було побудовано табл. 1, у якій представлено зведені підсумкові результати експерименту, зміст якого передбачав реалізацію окреслених педагогічних умов.

Таблиця 1

Рівнева характеристика сформованості правової компетентності курсантів КНЦ контрольної та експериментальної груп до та після завершення експерименту, %

Рівні показників	Критерії правової компетентності	Групи-учасники експерименту			
		КГ, n=30		ЕГ, n=32	
		На початку експерименту у	Наприкінці експерименту у	На початку експерименту у	Наприкінці експерименту у
Високий	Особистісно-іміджевий	10	6,67	9,37	25
Достатній		20	20	21,87	50
Базовий		50	50	50	18,76
Припустимий		20	23,33	18,76	6,25
Високий	Знавнєво-врегульовальний	10	6,67	9,37	25
Достатній		20	20	21,87	43,76
Базовий		53,33	46,67	50	21,87
Припустимий		16,67	26,66	18,76	9,37
Високий	Діяльнісно-комунікативний	6,67	10	9,37	31,25
Достатній		20	16,67	18,76	50
Базовий		53,33	46,67	50	15,63
Припустимий		20	26,66	21,87	3,12
Високий	Рефлексивний	10	13,34	9,37	28,13
Достатній		23,33	20	21,87	53,12
Базовий		46,67	43,33	50	12,5
Припустимий		20	23,33	18,76	6,25

Таблиця 2

**Рівнева характеристика сформованості правової компетентності курсантів
НЦМО контрольної та експериментальної груп до та після завершення
експерименту, %**

Рівні показників	Критерії правової компетентності	Групи-учасники експерименту			
		КГ, n=19		ЕГ, n=21	
		На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Високий	Особистісно-іміджевий	5,26	10,53	9,52	28,58
Достатній		21,05	15,79	19,05	47,62
Базовий		52,64	47,37	52,38	19,05
Припустимий		21,05	26,31	19,05	4,75
Високий	Знавсво-врегульовальний	10,53	5,26	9,52	23,81
Достатній		21,05	26,31	19,05	47,62
Базовий		47,37	42,11	52,38	19,05
Припустимий		21,05	26,31	19,05	9,52
Високий	Діяльнісно-комунікативний	5,26	10,53	9,52	28,58
Достатній		15,79	21,05	19,05	47,62
Базовий		52,64	47,37	42,85	19,05
Припустимий		26,31	21,05	28,58	4,75
Високий	Рефлексивний	10,53	15,79	9,52	28,58
Достатній		21,05	21,05	23,81	52,38
Базовий		47,37	42,11	47,62	14,29
Припустимий		21,05	21,05	19,05	4,75

Отже, проаналізувавши отримані результати у порівнянні констатувального та підсумкового «зрізів» цілковито очевидним є те, що гіпотеза дослідження підтверджується повністю. Це означає, що формування правової компетентності військовослужбовців за контрактом буде результативним, за сукупністю таких умов, як: от: усвідомлення військовослужбовцями на рівні переконань ваги правової компетентності у конструктивній фаховій діяльності; інтеграція змістових модулів правових дисциплін та дисциплін за фахом, де системно утворювальною є роль елективних курсів; забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища, через комплексне використання дидактичних ресурсів ІКТ.

Перспективи подальшого наукового пошуку лежать у площині віднайдення більш конструктивних механізмів їх запровадження щодо розвитку правової компетентності військовослужбовців за контрактом Державної прикордонної служби України.

Література:

- Бусел В. Т. (2009) *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун»,. 1736 с.
- Гончаренко С. У. (1997) *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь,.367 с.
- Жернов В.І. (1999) *Теоретико-методологічні основи формування професійно-педагогічної спрямованості особистості студента педагогічного вузу*: монографія. Магнітогорськ: МДП,. 116 с.

Загородній Ю.І. (2004) *Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ., 201 с.

Іваній О.М. (2012) *Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету* : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків., 20 с.

Грицанов А. А. (1998) *Новейший философский словарь*, Минск: Изд. В. М. Скакун., 896 с.

(2001) *Новий тлумачний словник української мови*, уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Том 1: А–К. Київ : Аконіт., 928 с.

(1999) *Новий тлумачний словник української мови*, укладачі : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Видавництво «Аконіт»,. 927 с.

(2003) *Словник-довідник з української лінгводидактики*: навч. посібн., кол. авторів за ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт., 149 с.

(1983) *Філософський енциклопедичний словник*, голов. ред. Л. Ф. Ільчев, П. Н. Федосєєв, С. М. Ковальов та ін. М.: Совет. енцикл., 840 с.

(1986) *Філософський словник*, За ред. В. І. Шинкарука. 2. вид. і доп. К.: Голов. ред. УРЕ., 800 с.

Щеглова Е. М. (2005) *Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов* : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Омск., 164 с.

REFERENCES

Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainstoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : VTF «Perun», 2009. 1736 с.

Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. Kyiv: Lybid, 1997. 367 s.

Zhernov V.I. Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia profesiino-pedahohichnoi spriamovanosti osobystosti studenta pedahohichnoho vuzu: monohrafiia. Mahnihotohorsk: MDPI, 1999. 116 s.

Zahorodnii Yu.I. Pedahohichni umovy politychnoi sotsializatsii studentskoi molodi v umovakh velykoho promyslovoho mista: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. Luhansk, 2004. 201 s.

Ivanii O.M. Strukturno-zmistova model formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia u navchalno-vykhovnomu protsesi universytetu : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kharkiv, 2012. 20 s.

Noveishyi fylosofskyi slovar / sost. A. A. Hrytsanov. Mynsk: Yzd. V. M. Skakun, 1998. 896 s.

Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainstoi movy / uklad. V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. Tom 1: A–K. Kyiv : Akonit, 2001. 928 s.

Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainstoi movy: / ukladachi : V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv : Vydavnytstvo «Akonit», 1999. 927 s.

Slovnyk-dovidnyk z ukrainstoi linhvodydaktyky: navch. posibn. / kol. avtoriv za red. M. Pentyliuk. Kyiv : Lenvit, 2003. 149 s.

Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / holov. red. L. F. Ilichev, P. N. Fedosieiev, S. M. Kovalov ta in. M.: Sovet. entsykl., 1983. 840 s

Filosofskyi slovnyk / Za red. V. I. Shynkaruka. – 2. vyd. i dop. — K.: Holov. red. URE, 1986. 800 s.

Scheglova E. M. Razvitie polikulturnoy kompetentnosti buduschih spetsialistov : diss. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Omsk, 2005. 164 s.

Perehnyak I. Pedagogical conditions of legal competence formation of servicemen under contract

The status of legal competence in servicemen under the contract who are trained in the training centers of the State Border Guard Service of Ukraine is revealed in the article. The set of pedagogical conditions, the realization of which will contribute to the positive dynamics of the formation of legal competence of servicemen under the contract is substantiated and specified: awareness by military men of the importance of legal competence in constructive professional activity; integration of contents modules of disciplines and disciplines in the specialty, where the systemic and affirmative role of elective courses is taken into account; providing an informative-educational environment through the integrated use of didactic resources of ICT.

Having analyzed the curricula of the Cynological Training Center and the Marine Guard Training Center, we decided to introduce trainings according to the appropriate modules for mastering the subject.

For marine specialists, we introduced interdisciplinary elective courses, combined several subjects into one course called «Law enforcement activity of a sailor».

For cynological specialists, an interdisciplinary elective course «Law Enforcement Activities for cynologist» was also introduced, which is consisted of several disciplines.

We also detailed the pedagogical condition for the formation of legal competence - the use of an information-educational educational environment in the educational process, namely the use of ICT. Thus, during training, we used specially designed simulators, which are based on the Borland Delphi 7 Studio visual software using interactive whiteboards as the most productive ICT tool. For the purpose to master the training program successfully, we took into account the factors that form a positively active attitude towards improving the legal competence of servicemen.

Key words: *servicemen under contract, legal competence, training centers, pedagogical conditions, State Border Guard Service of Ukraine.*